

הסכנה האסטרטגית ממזרח: האם הממלכה ההאשמית בירדן כבר מחוז איראני?

יאיר רויטמן , חוקר צבאות ערב, קיבוץ בית השיטה 28.08.2024

יהודה ושומרון ירדן איראן פרוקסי אמל"ח

ירדן בין הפטיש לסדן. מצד אחד היא תומכת ברעיון הפלסטיני למדינה עצמאית, מצד אחר התנגדותה לאיראן שרואה במלחמה הזדמנות להשתלטות שיעית והפיכתה למדינת פרוקסי, ומזרימה דרכה נשק רב (וייתכן שפעילים חמושים) לשטחי יהודה ושומרון. פתיחת חזית מזרחית מירדן תאלץ את צה"ל להתמודדות רחבת היקף, על כל משמעויותיה השונות

דגלי ירדן וישראל, עמק הירדן. צילום: אודי סטיינול, ויקיפדיה

יותר מעשור חלף מאירועי "האביב הערבי" שפקדו את המרחב המוסלמי, והותירו עד עצם יום זה את שאלת אתגר השיקום והיציבות השלטונית במדינות שחוו אותם. ירדן שרדה את גל ההפיכות המשטריות, אולם נאלצת להתמודד בשנים האחרונות עם אתגר קיומי אחר – מהכיוון השיעי – עם הניסיונות לחתירה איראנית נגד יציבות המשטר בה.¹ מגמה זו המסכנת את יציבות הממלכה הירדנית, נוגעת באימה ביתר שאת גם לישראל נוכח תפיסתה האידיאולוגית של איראן כלפיה, וראייתה את ירדן כמקום אסטרטגי-גיאוגרפי חשוב במאבק נגדה.²

הסכנה האיראנית הולכת ומתממשת על רקע מלחמת "חרבות ברזל", ובמאמר זה אבחן את סוגיית ההשתלטות האיראנית על ירדן כמקור לאיום אסטרטגי על ישראל מכיוון מזרח. המאמר מבוסס על מידע ממקורות אוסינט בכלי התקשורת הערביים, ובכללם עיתונות דיגיטלית, שידורים במדיה ודעות מאת פרשנים ערבים.

קודם ירדן, ואז ישראל

לאיראן שאיפות הגמוניות בירדן זה שנים רבות. את מדיניותה הצבאית והאידיאולוגית להשתלט על הממלכה, וכפוטנציאל לפעול נגד ישראל דרכה, גיבש והטמיע קאסם סלימאני, המפקד לשעבר של "כוח קדס" האיראני, שחוסל בינואר 2020. זאת באופן זהה לפעילותה הצבאית במדינות כמו עיראק, סוריה, לבנון ותימן.³ שני ציטוטים של סלימאני שיקפו נכונה את כוונותיה. "איראן הוסיפה את ירדן לרשימת המדינות שבהן היא שולטת"; "בירדן יש את האפשרות לפרוץ מהפכה אסלאמית שתהיה בשליטת איראן".⁴

ב־2015 פרסם עיתון אל־קבס הכווייתי הצהרות של סלימאני (כפי שציטטו מסוכנות "יסנא" האיראנית): "שארצו נמצאת בלבנון ובעיראק, ושתי מדינות אלה כפופות בצורה כזו או אחרת לרצונות ולרעיונות של טהרן ואפשרות זו זמינה גם בירדן".⁵ נוסף על כך, מבחינת איראן ירדן היא קרקע פורייה לביסוס מעמדה והשפעתה עם הצעותיה השונות לעזרה כלכלית ולבניית תשתיות.⁶ לא מן הנמנע שבכוונת איראן בצעדים אלה לנצל את עזרתה הכלכלית והרחבת השפעתה במדינה לכדי יצירת תשתית צבאית סמויה (או לא סמויה), שאותה תרחיב במעגלי המאבק נגד ישראל כולל בהיבט הדתי, עם גיוס האזרחים (על אף היותם סונים ברובם) לציר ההתנגדות למערב.

התבססותה של איראן והשפעתה בלבנון החלה בתחילת שנות ה־80 של המאה ה־20, באמצעות הקמת מערך ארגוני צבאי ואידיאולוגי לשירות והפצת המהפכה האסלאמית מחוץ לגבולותיה, כדוגמת חזבאללה.⁷ אותה מדיניות איראנית וקו אידיאולוגי המשיכו גם בעיראק, בסוריה ובתימן. ב־2003, עם נפילת משטר צדאם חסין, חדרה איראן לשטחי עיראק והחלה לבסס את השפעתה תוך ניצול הכאוס הפוליטי שנוצר.⁸ שנים לאחר מכן היא ניצלה את אירועי "האביב הערבי" כאשר משטרו של בשאר אל־אסד בסוריה שיווע לעזרה ולסיוע של בעלת בריתו נגד כוחות האופוזיציה המקומיים. בתמורה לייצוב משטרו וריסון המורדים, נאלץ הנשיא להפוך את סוריה לנתונה להשפעה כמעט טוטלית למדיניות והרצונות של האיראניים.⁹ בתימן ביססו האיראנים את מעמדם והשפעתם עם תנועת החות'ים השיעית, שסייעה בסילוק משטרו של עלי עבדאללה סאלח, והקימו אוטונומיה לפעילות צבאית בצפון מערב המדינה.¹⁰ כבר ב־2004 האשים את טהרן מלך ירדן, עבדאללה השני, בדבר הניסיונות להקים "סהר שיעי" להרחבת מסגרת השפעתם באזור. ההאשמות חזרו גם לאחרונה מפי גורמי ממשל.¹¹

צבא ירדן מודיע על סיכול מבצע חדירת והברחה של כמות נשק ותחמושת בגבול עם סוריה

ערוצי השפעה וחדירה איראניים בירדן

מניתוח המוטיווציות של איראן בירדן ומאופי פעולותיה וניסיונות ההשפעה שלה בה, אפשר להסיק שלפי האיראניים ירדן מדינה חלשה מבחינה משטרית וכל קיומה מתאפשר הודות לשיתופי הפעולה שלה עם

המערב.¹² זיהוי נקודת חולשה זו, יחד עם היותה של ירדן, לדעת האיראנים, במיקום גיאוגרפי-אסטרטגי חשוב עם ישראל –¹³ שם את ירדן כמטרה להשתלטות. כמו כן, איראן רואה בירדן איום ביטחוני, שכן היא בסיס לפעילות צבאות מערביים משטחה.¹⁴

ניכר שאיראן חודרת ומשפיעה בירדן בשלושה ערוצים מקבילים:

א. החדרת אמצעי לחימה שונים לתאים צבאיים הפועלים בהנחייתה ובעידודה בתוך שטח הממלכה, בכוונה להפיל את המשטר. מגמה זו החלה בפועל לפני 7 באוקטובר 2023. לפי מקורות ירדניים, בשנה שקדמה לפרוץ האירועים, הצליחו השלטונות לסכל פעמים רבות ניסיונות הברחת אמל"ח מסוריה על ידי פעילים הקשורים לארגונים האיראניים. עם זאת, לעיתים הצליחו המסתננים להחדיר את התחמושת למדינה.

ב. גיוס עממי של האוכלוסייה המקומית לצרכיה. תמיכתה ועידודה של איראן בהפגנות עממיות שתומכות בפלסטינים ומופנות נגד ישראל והמשטר הירדני עצמו, כדי להביא לוחמים מתוך המדינה.

ג. הברחת חשאית של אמל"ח משטח ירדן לשטחי הגדה המערבית (יהודה ושומרון), במיוחד, כדי לסייע להתנגדות האסלאמית בתוך ישראל ב"חרבות ברזל", וליצור שינוי במאזן הלחימה עם פיתוח היכולת לשיגור רקטות משטחי הגדה.¹⁵

האתגר הגדול שהשלטונות הירדניים נאלצים להתמודד עימו הוא הברחות אמל"ח לשטחם, שנעשות לרוב דרך הגבול המשותף עם סוריה. לפי הדיווחים בתקשורת, אחת משיטות ההברחה היא באמצעות משאיות סחורות החוצות את הגבול לירדן. אפשר להבין כי האמל"ח מוסתר ומסווה במשאיות, אולם לא כולן נתפסות ומופללות.¹⁶ בתוך כך, יש להניח שהתשתית המבצעית של הארגונים הפועלים בסוריה תחת חסות איראנית להברחת סמים לירדן היא רעיונית ומבצעית גם בנוגע להברחת הנשק לירדן, וקליטתו על ידי "האחים המוסלמים" הפועלים כדי אחת עם תשתית חמאס בירדן. בזאת מעורבים גורמי ממשל סוריים וגורמים מחזבאללה בלבנון. (אם כי יש הכחשה גורפת מ"האחים המוסלמים" בירדן על מעורבות בכל פעילות לא חוקית, וכיוצא בזאת פעילות פח"ע וטרור בגבולות הממלכה).¹⁷

ממקום מושבו בלבנון היה בכיר חמאס צאלח אל-עארורי (חוסל בבירות בתחילת ינואר 2024) אחראי לקליטת אמל"ח בירדן ולהברחתם לתחומי הגדה המערבית באמצעות פעילי חמאס במדינה.¹⁸ האמצעים אף שימשו תשתית לפעילות צבאית נגד ישראל משטח ירדן.¹⁹ כמו "האחים המוסלמים", גם חמאס ואיראן מכחישים כל קשר למעורבותם בהברחות או בניסיון לזעזוע היציבות השלטונית בירדן.²⁰ הואיל להוסיף שגריר ירדן לשעבר בטהרן, בסאם אל-עמוש, שהבירה הירדנית עמאן היא המטרה החמישית של איראן אחרי נפילתן של בירות, צנעא, דמשק ובגדאד בידי איראן.²¹

היכן הנשק מוחבא בתוך ירדן? הוא מצולם ומוחבא במחפורות (נקודות מתות), וההגעה של הפעילים אליו היא באמצעות ג'י"פ־אס שהמפעילים – המבריחים – משדרים אליהם.²² לצד זאת, הנשק מוסתר במחסנים ובמבנים שונים השוכנים ליד מקומות אסטרטגיים בראות האיראניים.²³ אי אפשר להוציא מכלל אפשרות שאמל"ח רב מוסתר גם בנקודות אסטרטגיות אחרות (מלבד עומק המדינה), הממוקמות בסמוך לגבול ירדן-ישראל כמוכנות ליום פקודה, זירוז מוכנות ללחימה ושחיקת הסימנים המעידים במידה ותיפתח חזית מול ישראל משטח ירדן.

לנוכח הברחות הנשק ופוטנציאל ערעור היציבות השלטונית בירדן, גורמי הממשל בממלכה מפקחים ביד נוקשה אחר שיירות המזון והסיוע ההומניטרי שמשונע לירדן ויעדו רצועת עזה. השלטונות מנעו את כניסתם של מספר אישים עיראקים המזוהים עם תנועות פוליטיות פרו-איראניות לשטח הממלכה, שהגיעו בשירות סיוע שתרמה עיראק. לדברי השלטונות, יש ניסיונות לחדור אל הריבונות הירדנית דרך שרשרת הסיוע.²⁴ אבו עלי אל-עסכרי, ממונה הביטחון של "גדודי חזבאללה העיראקיים", הצהיר בתחילת אפריל 2024 בפוסט בטלגרם כי בכוונת ההתנגדות האסלאמית בעיראק לצייד באמל"ח את פעילי ההתנגדות האסלאמית ולוחמיה הממוקמים בירדן, כדי לפתוח חזית לחימה חדשה נגד ישראל. לדבריו מדובר בהכנה ובציוד של כ־12 אלף לוחמים עם נשק קל ובינוני, משגרי אנטי־שריון, טילים טקטיים, מיליוני תחמושת וטונות של חומרי נפץ, כדי להיות יד אחת ולהגן על האחים הפלסטינים. נוסף על כך, בין מטרותיו לקטוע את דרך המסחר היבשתית מירדן לפלסטין. את דבריו גיבה בשיתוף הפעולה עם חמאס והג'האד האסלאמי.²⁵

מבצע "מגן ברזל" ליירוט הטילים מאיראן. 14 באפריל 2024. צילום: דו"ץ

שיתופי פעולה פנימיים וחיצוניים

על אף שאין אזכור מפורש לנוכחות פיזית של ארגון חזבאללה העיראקי בשטחה של ירדן, יש לקחת בחשבון היתכנות זו, או לפחות תכנון ומכנות לביצועה. עיקר התוכן עוסק בשיתופי הפעולה בין ארגון זה לכוחות ההתנגדות שכבר בירדן ("האחים המוסלמים", חמאס). גם חזבאללה בלבנון וחמאס פועלים בהנחיה איראנית לגייס צעירים ירדניים מתוך שורות "האחים המוסלמים", כדי להרחיב את הרשת האזורית של בעלות בריתה של איראן במרחב.²⁶

לפי דיווח בעיתון וול סטריט ז'ורנל, איראן מארגנת בחשאיות זרימה (דרך נתיב יבשתי) של אמל"ח, פעילים חמושים וציוד נוסף משטחי ירדן לשטח הרשות הפלסטינית. כך גם הצהיר מפקד משמרות המהפכה באיראן, חוסיין סלמי.²⁷ מהדיווחים עולה שבמסגרת דיונים משותפים שהשתתפו בהם ארגוני ההתנגדות האסלאמיים השונים בהובלתה של איראן (לדוגמה תנועת הנג'אב בעיראק) נשקלו האפשרויות כיצד לפתוח חזית מול ישראל משטח ירדן. כמו כן, מפקדים בחמאס נמצאים במחנות ארגוני ההתנגדות האסלאמית בעיראק, והתיאום בין שני הצדדים עומד בעיקרו על הדרך שיש "לדחוף" את המצב הפנימי בירדן להסלמה בעניין המלחמה בעזה.²⁸

עם אירועי המלחמה הנוכחית, עולים בכלי התקשורת דיווחים רבים שאיראן משלהבת את ההמון בירדן להפגנות ענק נגד ישראל, למשל הפגנה בסמוך לשגרירות הישראלית בשכונת ראביה בבירה עמאן,²⁹ ונגד

המשטר הירדני הנותן חסות לארצות הברית ולישראל לפעול משטחו. דוגמה נוספת³⁰ היא יירוט הטילים והכטב"מים האיראניים משטח ירדן בליל 14/13 באפריל 2024. איראן ושלוחותיה רואות במחאות העממיות הללו הזדמנות להרחיב את היקף התסיסה באזור, והשלטונות בירדן חוששים מהשתלטות חמאס על הממשלה הירדנית.³¹ יסוד נוסף שיש לייחס לו משמעות הוא התקפות הסייבר האיראניות על מוסדות בירדן, שעוררו ביקורת רבה.³²

ביקורת ירדנית נוספת על החתרנות האיראנית היא בדבר הטענה שאיראן מבססת ומגייסת פלגים עיראקיים הנאמנים לה על גבול ירדן, בטענה של התמיכה בעזה.³³ לא סביר שגדודי חזבאללה העיראקיים יחמשו את הלוחמים בירדן בלי לקבל אור ירוק משדרת הפיקוד האיראנית. זאת מתוך הבנה בדבר השלכות מרחיקות לכת של צעד זה. כבר ביולי 2014 הצהיר המנהיג העליון עלי חמינאי: "אנו מאמינים שהגדה המערבית כמו עזה, חייבת להיות חמושה". חוסיין סלמי הוסיף בהקשר לאירועים הנוכחיים: "כמו התחמשותה של עזה, ניתן לחמש את הגדה המערבית ופעולה זו מתרחשת בפועל. יש דרך אחת פעילה לחימוש הלוחמים בגדה המערבית – והיא דרך ירדן".³⁴

העובדה שבכירי ביטחון פלסטינים חשפו שבהערכתם את קצב ההברחות הנוכחי מירדן לשטחי הגדה המערבית, תהיה ביכולת חמאס וג'האד אסלאמי לשגר רקטות מן הגדה המערבית לעבר עיירות ישראליות תוך שנה, מדאיגה לכשעצמה. ועל כן, על גורמי האיסוף, ההערכה והביטחון השונים בישראל לתת קדימות ראויה כדי לטפל באתגר ולסכל את הברחות האמל"ח משטח ירדן.

סיכום

ירדן נקלעה בין הפטיש לסדן, מצד אחד היא תומכת ברעיון הפלסטיני למדינה עצמאית, ומגלה אמפתיה לסבל ולמצוקת הפלסטינים במלחמה (שכן מרבית אוכלוסיית ירדן ממוצא פלסטיני). מצד אחר, התנגדותה לאיראן שרואה במלחמה הזדמנות להשתלטות שיעית והפיכתה למדינת פרוקסי.

על אף הצלחות חוזרות ונשנות של המשטר הירדני בסיכול הברחות אמל"ח מגבול סוריה, הוא מתקשה לשלוט על כל מערך ההברחות, וסביר שמצליח רק במידה מועטה למנוע את זליגתם לשטחו. לא מן הנמנע שלגורמי המשטר הירדניים אין מספיק ידע בנוגע לגודל התשתית הצבאית האיראנית שכבר קיימת בתוך גבולות הממלכה, בין אם היא מיועדת להפלת המשטר, ובין אם כאספקה צבאית חיונית לארגונים פלסטיניים בשטחי הגדה המערבית למען הלחימה ב"חרבות ברזל".

עלינו לראות בירדן מקום אסטרטגי עליון בחשיבותו מבחינת איראן, שכן שטחה הוא המעוז האחרון הגובל בישראל שטרם נפל סופית להגמוניה השיעית. נפילת ירדן לידי הזרועות האיראניות, גם אם חלקית, היא איום אסטרטגי על ישראל. זאת מפני שדרכה מוזרם נשק רב (וייתכן גם פעילים חמושים) לשטחי יהודה ושומרון, ובאמצעותו מתפתחת היכולת לשיגור רקטות מהגדה המערבית לעבר יישובים ישראלים סמוכים בטווח זמנים קצר. פתיחת חזית מזרחית מירדן תאלץ את צה"ל להתמודדות רחבת היקף, על כל משמעויותיה השונות.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

- [1] ברק ת' (פברואר 2021). האומנם נס? - ירדן נוכח האביב הערבי. ציקלון, כתב עת לענייני מדיניות ואסטרטגיה
- [2] <https://bit.ly/3ylxkpS>
- [3] <https://bit.ly/4cY7WdP>; <https://bit.ly/3ylxkpS>; <https://bit.ly/3ylxsWo>
- [4] <https://bit.ly/4cBYD2Q>
- [5] Ibid
- [6] <https://monahdhon.com/archives/4437>
- [7] שאול ש' (2020). ארגון חיזבאללה (1982–2000). יסודות 2; שפירא ש' (2023, 19 בינואר). הולדתה של תנועת חיזבאללה. מבט מל"מ
- [8] Javad, H.N. (2023, March 17). Retrospective: US Invasion of Iraq was a Mixed Blessing for Iran. stimson, Middle East & North Africa
- [9] מלובני פ' (2019, 28 בפברואר). ביקור אסד בטהרן ו"התשלום הסורי". IsraelDefense
- [10] <https://monahdhon.com/archives/4437>
- [11] <https://bit.ly/4cY7WdP>
- [12] Schenker D. (2024, June 5). Iran Targets Jordan: The Kingdom Joins the Theocracy's List of Enemies. TWI English
- [13] <https://al-akhbar.com/Palestine/379357>
- [14] Schenker (2024)
- [15] <https://bit.ly/3ylxsWo>; <https://bit.ly/473uecA>; <https://bit.ly/4cY7WdP>; <https://bit.ly/4dyFb8q>; <https://bit.ly/4gfoKzR>; <https://bit.ly/4g2hmHJ>; Schenker (2024)
- [16] <https://bit.ly/3AODd5c>
- [17] <https://bit.ly/3ylxsWo>; <https://bit.ly/3ylxkpS>; Schenker (2024)
- [18] <https://bit.ly/3ylydyl>
- [19] <https://al-akhbar.com/Palestine/379357>
- [20] <https://bit.ly/3ylxsWo>; <https://www.iranintl.com/ar/202405151743>
- [21] <https://monahdhon.com/archives/4437>
- [22] <https://bit.ly/3AODd5c>
- [23] <https://bit.ly/4dyFb8q>; <https://bit.ly/4g2hmHJ>
- [24] <https://bit.ly/4gfoKzR>
- [25] <https://al-akhbar.com/Palestine/379357>
- [26] <https://bit.ly/4cY7WdP>
- [27] <https://bit.ly/3ylxkpS>; <https://bit.ly/3ylxsWo>; <https://bit.ly/473uecA>
- [28] <https://bit.ly/3ySkeX2>

<https://bit.ly/3ylxkpS> [29]

[30] בן ארי, ל' (14, 2024 באפריל). ירדן יירטה עשרות כטב"מים בדרך לישראל מאיראן. Ynet

<https://bit.ly/3ylxkpS>; <https://bit.ly/4cY7WdP>; Schenker (2024) [31]

<https://bit.ly/3ylxkpS> [32]

Ibid [33]

<https://bit.ly/473uecA> [34]